

Η ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ ΣΤΗΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΟΙΝ. ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Γιάννης Δρίτσας

Κοινωνικός Λειτουργός M.S.C.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το άρθρο αυτό με την αναφορά του σε αντιπροσωπευτικούς και μόνο προβληματισμούς, σχετιζόμενους μ' ένα από τα πιο αξιόπιστα μοντέλα Αξιολόγησης, σκοπό έχει να ενθαρρύνει την επανεξέταση μιας μάλλον παραμελημένης διάστασης της Κοινοτικής Εργασίας, που αποκτά ιδιαίτερη σημασία όταν χρησιμοποιείται σε προγράμματα με τεράστιες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνέπειες.

Φυσικά προϋποτίθεται κάποια σχετική γνώση και ενημέρωση σε θέματα αναφερόμενα στους σκοπούς και τις τεχνικές της αξιολόγησης γενικώτερα, μια και η λεπτομερής εξήγηση των χρησιμοποιούμενων όρων θα ξέφευγε από τους σκοπούς του συγγραφέα. Ομοίως η παράλειψη γενικώτερων προβλημάτων που αφορούν κάθε είδους αξιολόγηση οφείλεται στην έλλειψη χώρου και όχι στην παραγνώριση της σοβαρότητάς τους.

Τι είναι αξιολόγηση

Για τους σκοπούς αυτού του άρθρου μπορούμε να πούμε ότι ο όρος αξιολόγηση αναφέρεται στην συλλογή στοιχείων σχετικά με τ' αποτελέσματα μιας δραστηριότητας ή ενός ολοκλήρου προγράμματος σε σχέση με στόχους συμφωνηθέντες από την αρχή" (*Armstrong, 1979*). Φυσικά αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι δεν υπάρχει απλός και αναμφισβήτητος ορισμός του όρου και αυτό οφείλεται στην προσοχή που δίνεται σε μια ή περισσότερες από τις παρακάτω διαστάσεις του: αξιολόγηση προσπάθειας (περιγραφή του τύπου και του αριθμού των δραστηριοτήτων ενός προγράμματος), αξιολόγηση του αποτελέσματος (αναφέρεται στ' αποτελέσματα της προσπάθειας),

αξιολόγηση της διαδικασίας (μια ανάλυση του πώς και γιατί ένα αποτέλεσμα πραγματοποιήθηκε) και οικονομική αξιολόγηση (ανάλυση των σχετικών δαπανών για την επιτυχία των επιθυμητών αποτελεσμάτων) εκτός των ενδιαφερόντων μας εδώ. Επί πλέον σημαντικό ρόλο στην διαφοροποίηση αυτή των αντιλήψεων παίζουν παράγοντες όπως η πολλαπλότητα των συμφερόντων που εμπλέκονται σε μια αξιολόγηση στο επίπεδο Κοινότητας, ο επιθυμητός βαθμός αξιοπιστίας, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ενός προγράμματος καθώς και οι οικονομικές και άλλες δυνατότητες.

Γιατί η ανάγκη για αξιολόγηση

Κάποιος θα μπορούσε ν' αναρωτηθεί, γιατί θα πρέπει οι Κοινωνικοί Λειτουργοί, —ήδη αντιμέτωποι με σοβαρές χρονικές και οικονομικές δυσκολίες στον επαγγελματικό χώρο— να διαθέσουν επί πλέον χρόνο, ενέργεια και χρήματα για να αξιολογήσουν το έργο τους.

Πρώτα απ' όλα είναι ο ίδιος ο επαγγελματίας που, εκτός των προσωπικών εντυπώσεων χρειάζεται μία μέθοδο που θα τον βοηθήσει σε κατά το δυνατόν αντικειμενική βάση να εκτιμήσει τα αποτελέσματα της εργασίας του και να βελτιώσει τις τεχνικές του.

Είναι οι διάφορες οργανώσεις και Κοινοτικοί φορείς που χρειάζονται να γνωρίζουν ποιο πρόγραμμα είναι αποτελεσματικό και με τις επιθυμητές πολιτικές συνέπειες και ποιο θα ήταν απλώς δαπάνη χρημάτων και χρόνου. Είναι τέλος οι εκπαιδευτικοί στην Κοιν. Εργασία με Κοινότητα που χρειάζονται ν' αξιολογούν προγράμματα τα οποία θα μπορούν να χρησιμοποιηθούν κατόπιν σαν μοντέλα για μάθηση και για την εκτίμηση του επιπέδου της απόδοσης των φοιτητών.

Μοντέλα αξιολόγησης προγραμμάτων Κοιν. Εργασίας με Κοινότητα

Διακρίνονται σε δύο γενικές κατηγορίες.

α) Εδώ υπάρχει πρώτο κατά σειρά προτεραιότητας το πειραματικό μοντέλο με τα παράγωγά του και ακολουθεί το συστημικό μοντέλο. Η αξιολόγηση θεωρείται σημαντική και συστηματική δραστηριότητα με ακριβή ορισμό που περιλαμβάνει μια σειρά από ορθολογικές και αντικειμενικές διαδικασίες.

β) Σ' αυτή την κατηγορία περιλαμβάνονται μέθοδοι όπως η έρευνα εντυπώσεων ή προσωπικών πεποιθήσεων και αντιλήψεων. Η αξιολόγηση θεωρείται σαν μη συστηματική και μάλλον περιθωριακή δραστηριότητα με πολύ γενικό και ασαφή ορισμό που χρησιμοποιεί πολύ λίγες συγκεκριμένες διαδικασίες οι οποίες επιτρέπουν μονομερή και εκλεκτική εφαρμογή των διαφόρων τεχνικών (L.C.S.S., 1978).

Το πειραματικό μοντέλο

Αναπτύχθηκε στον τομέα των φυσικών επιστημών, για συνθήκες εργαστηρίου και είναι το πλέον σεβαστό στους ακαδημαϊκούς κύκλους εξ αιτίας δε αυτού του κύρους του μεταφέρθηκε και χρησιμοποιείται και στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες. Στην κλασσική του μορφή αποτελείται από τα εξής στάδια:

α) Καθορισμός των συγκεκριμένων στόχων του προγράμματος και της σειράς προτεραιότητάς τους.

β) Μετατροπή αυτών των στόχων σε μετρήσιμες ενδείξεις-κριτήρια της πραγματοποίησής του.

γ) Συλλογή στοιχείων σχετικά μ' αυτές τις ενδείξεις για όσους συμμετείχαν (πειραματική κοινότητα) μετά το τέλος κάθε φάσης του προγράμματος.

δ) Συγκέντρωση ομοίων στοιχείων για πληθυσμό με ίδια χαρακτηριστικά (Κοινότητα σύγκρισης) που όμως δεν είχαν την παραμικρή σχέση με το πρόγραμμα.

ε) Σύγκριση των συλλεχθέντων στοιχείων σε σχέση με τα προκαθορισθέντα κριτήρια και στόχους.

Η συγκέντρωση των σχετικών στοιχείων μπορεί να γίνει όχι μόνο μετά αλλά και πριν την εφαρμογή του προγράμματος, έτσι ώστε να δοθεί μία επί πλέον δυνατότητα σύγκρισης. Το στοιχείο της σύγκρισης κάνει σίγουρο ότι αλλαγές στην κοινότητα μπορούν ν' αποδοθούν και μόνο στην επέμβαση (το πρόγραμμα) και όχι σε κάποιους άλλους σχετικούς παράγοντες. Η δικαιολογία είναι ότι αν τα προγράμματα εφαρμόζονται τυποποιημένα και στην "τύχη" (με την στατιστική έννοια του όρου) τότε κάθε επακόλουθη αλλαγή θα οφείλεται στην επέμβαση. Επιπρόσθετα και ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες υπάρχουν αρκετά παράγωγα του κλασσικού μοντέλου όπως είναι η συλλογή και μελέτη των σχετικών στοιχείων πριν και μετά την έκθεση στο πρόγραμμα μόνο για όσους συμμετείχαν, η συλλογή στοιχείων μόνο μετά την εκτέλεση του προγράμματος και μόνο για όσους συμμετείχαν, η διαχρονική μελέτη κ.λ.π. (*Stanley 1963-Freeman 1979*).

Σκοπός και χαρακτηριστικά της Κοινοτικής Εργασίας

Παράγοντες όπως η φάση ανάπτυξης του επαγγέλματος, τοπικές συνθήκες και ανάγκες καθώς και η πολλαπλότητα των συμφερόντων (επαγγελματίες, οργάνωση, το κοινό) κάνουν τον ορισμό και τους σκοπούς της Κοιν. Εργασίας με Κοινότητα αντικείμενα σοβαρών αμφισβητήσεων και συγκρούσεων. Χάριν αυτού του άρθρου όμως μπορούμε να δεχθούμε τον γενικό ορισμό που προτάθηκε από την ομάδα εργασίας του Συμβουλίου Κοινωνικών Υπηρεσιών του Λονδίνου (1978) για την αξιολόγηση Κοινοτικών προγραμμάτων "Κοινοτική Εργασία είναι η **δ ι α δ ι κ α σ ί α** μέσω της οποίας επιχειρείται επέμβαση **π ο λ λ α π λ ώ ν σ υ ν ε π ε ι ώ ν** σε μια κοινότητα

για να βοηθήσει τους κατοίκους μέλη ν' αντιμετωπίσουν προβλήματα που οι ίδιοι έχουν αναγνωρίσει". Ο σκοπός αυτής της διαδικασίας είναι μέσω της παρακίνησης και επαναδραστηριοποίησης της οργάνωσης και συμμετοχής των ενδιαφερομένων ν' αυξήσει την πρόσβασή τους σε υλικά και μη αγαθά.

Ως προς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κοινοτικών προγραμμάτων η ίδια ομάδα εργασίας αναφέρει τα εξής:

α) Υπάρχει πληθώρα βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων στόχων.

β) Η επέμβαση απευθύνεται και παίρνει μέρος σ' ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον γεγονός που συχνά απαιτεί την τροποποίηση και αναπροσαρμογή της.

γ) Η επέμβαση αυτή αποσκοπεί στην αντιμετώπιση σύνθετων και πολύπλοκων καταστάσεων όπου ο έλεγχος των πολλών μεταβλητών είναι δύσκολος μ' αποτέλεσμα την εμφάνιση πολλών (θετικών και αρνητικών) παρενεργειών και μάλιστα πολύ μετά το τέλος του προγράμματος.

δ) Τα προγράμματα αυτά αντιπροσωπεύουν τεράστια ποσά ενέργειας, μόχθου, χρόνου και υλικών πόρων μέσα σ' ένα ευαίσθητο πολιτικά περιβάλλον.

ε) Ο θεωρητικός κλάδος στον οποίο βασίζεται η επέμβαση έχει μικρό παρελθόν και είναι συνεχώς αναπτυσσόμενος με πολλούς άγνωστους και αμφισβητούμενους τομείς.

Τέλος το γεγονός ότι αυτή η επέμβαση έχει την μορφή συνεχούς διαδικασίας με πολλαπλές συνέπειες έχει ιδιαίτερη σημασία για το πώς η αξιολόγηση θα πρέπει να γίνει.

Είναι το πειραματικό Μοντέλο συμβιβάσιμο με τις ιδιαιτερότητες της Κοινοτικής Εργασίας;

Δυσκολίες με τους στόχους και τα κριτήρια επίτευξής των

Συχνά συμβαίνει οι σκοποί των κοινοτικών προγραμμάτων να μην είναι συγκεκριμένοι, σταθεροί ή σε σειρά προτεραιότητας —σε αντίθεση με τις απαιτήσεις του πειραματικού μοντέλου— επειδή συχνά τα συμφέροντα των ενδιαφερομένων διαφέρουν ή είναι σε σύγκρουση, ή επειδή και μόνο δεν έχει γίνει αντιληπτό απ' όλους ότι η συγκεκριμενοποίηση των σκοπών είναι πολύ σημαντική για την επίτευξη συγκεκριμένων αποτελεσμάτων.

Γι' αυτό θα πρέπει από την αρχή οι στόχοι να καθορισθούν και να συμφωνηθεί η σειρά προτεραιότητος τουλάχιστον από τους άμεσα ενδιαφερόμενους για να αποφευχθεί το ενδεχόμενο ο καθένας να ακολουθεί την δική του κατεύθυνση ή οι αποφασισθέντες εκ των υστέρων σκοποί να είναι απλώς τα παρατηρούμενα αποτελέσματα της δράσης. Επίσης θα πρέπει κατά το δυνατόν να καταβάλλεται προσπάθεια για σταθερότητα και εμμονή στους συμφωνηθέντες στόχους αλλιώς θα είναι απαραίτητη η ανασκευή των στόχων της αξιολόγησης και αυτό προϋποθέτει την διεξαγωγή έστω και στοι-

χειώδους έρευνας της περιοχής και του τομέα ενδιαφέροντος που σε κάποιο βαθμό θα προφυλάξει από την ανακάλυψη απροσδόκητων και επείγουσων αναγκών αργότερα και συνεπώς τροποποίηση του προγράμματος.

Η δημιουργία μετρησίμων ενδείξεων-κριτηρίων της επιτυχίας των επιδιώξεων και στόχων δεν είναι πάντα εύκολη.

Για παράδειγμα ένα πρόγραμμα σχεδιασμένο να μειώσει τις βλαβερές συνέπειες του καπνίσματος μπορεί να αξιολογηθεί εύκολα τόσο σχετικά με την επιτυχία στην οργάνωσή του, έτσι ώστε το εκπαιδευτικό υλικό να φθάσει στους ενδιαφερομένους (προσπάθεια) όσο και σχετικά με το πόσοι άνθρωποι μείωσαν ή σταμάτησαν το κάπνισμα (αποτέλεσμα προσπάθειας). Η δημιουργία όμως κριτηρίων για την μέτρηση της επιρροής του προγράμματος στην μείωση του ποσοστού του καρκίνου των πνευμόνων είναι πολύ δύσκολη καθώς συμμετέχουν και άλλοι παράγοντες όπως η ατμοσφαιρική μόλυνση, συνθήκες εργασίας ή το άγχος.

Μία άλλη περίπτωση που ο βαθμός αντιπροσωπευτικότητας των ενδείξεων είναι υπό αμφισβήτηση αφορά τα μακρόθεσμα αποτελέσματα ενός κοινοτικού προγράμματος, καθώς με την πάροδο του χρόνου αυτά τα αποτελέσματα συγχέονται μ' άλλες ταυτόχρονες και άσχετες αλλαγές. Γι' αυτό όπως προτείνει ο *Hayer* (1965) θα πρέπει να καταφύγουμε είτε στην εφαρμογή δαπανηρών (*Follow-up*) μετρήσεων μετά το τέλος της επέμβασης είτε να βασισθούμε σε υποκατάστατες έμμεσες ενδείξεις που μπορούν να δώσουν μια εικόνα της μορφής και έκτασης αυτού του είδους των αποτελεσμάτων. Τέτοιες ενδείξεις είναι η ανίχνευση των απόψεων και αντιλήψεων των ενδιαφερομένων ή ο προσδιορισμός της έκτασης της παγίωσης και θεσμοποίησης των δραστηριοτήτων του προγράμματος.

Ένα άλλο πρόβλημα έχει να κάνει με το ότι γενικά οι ενδείξεις κριτήρια δηλώνουν μόνον ότι έχουν δημιουργηθεί να δηλώνουν. Δηλαδή μη αναμενόμενες συνέπειες πολλαπλές και συχνά πιο σημαντικές από το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, μπορεί μέχρι πολύ αργά να περάσουν απαρατήρητες. Για παράδειγμα ένα πρόγραμμα κατά της φτώχειας μπορεί να αποτύχει να βελτιώσει τις οικονομικές συνθήκες μιας περιοχής, μπορεί όμως ν' αλλάξει το πολιτικό κλίμα. Κάποιες προτάσεις για να γίνει το πρόγραμμα λιγώτερο αισθητό θα ήταν η εξοικίωση με παρόμοια προγράμματα, συχνή επικοινωνία με τους ενδιαφερομένους και με σχετικούς ειδικούς όπως και η επέκταση των ενδείξεων εκτός της άμεσης περιοχής της επέμβασης και σ' άλλες περιοχές ή τομείς που αναμένεται ότι θα επηρεασθούν.

Έχουμε ήδη μιλήσει για την χρησιμότητα της συλλογής στοιχείων όχι μόνο μετά αλλά και πριν την επέμβαση. Στην πράξη όμως και εκτός της πρόσθετης δαπάνης που αυτό προϋποθέτει υπάρχουν συχνά επείγουσες ανάγκες που ζητούν άμεση ικανοποίηση και όχι έρευνες, ή ακόμη το γεγονός ότι το πρόγραμμα έχει ήδη αρχίσει. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες ο ειδικός θα αναγκασθεί να καταφύγει σ' αναδρομική εξέταση της κατάστασης βασιζόμενος στην μνήμη των ενδιαφερομένων και στην χρησιμοποίηση τεκμηριωμένων στοιχείων από άλλες πηγές σχετικά με τις συνθήκες πριν την επέμβαση (*Riecken, 1965*).

Επιπλέον υπάρχει το πρόβλημα ανεύρεσης και διατήρησης μιας κοινότητας συγκριτικά όμοιας —τουλάχιστον στον τομέα που μας ενδιαφέρει— με εκείνη του προγράμματος καθώς κάθε περιοχή έχει τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (δημογραφικά, μορφολογικά, πολιτιστικά κ.λ.π.). Κατά συνέπεια η επέμβαση που θα πρέπει ν' ανταποκρίνεται σ' αυτές τις ιδιαιτερότητες καθώς και για ανθρωπιστικούς και πολιτικούς λόγους δεν μπορεί να είναι τυποποιημένη ή "τυχαία". Δηλαδή δεν είναι δυνατόν να παραγνωρισθούν οι φοβερές ανάγκες μιας περιοχής μόνο και μόνο επειδή αυτή δεν ικανοποιεί τις απαιτήσεις της σύγκρισης. Γι' αυτό και συνήθως τα προγράμματα απευθύνονται σε κοινότητες με τις περισσότερες ανάγκες ή τη μεγαλύτερη πολιτική δύναμη. Και εδώ όμως συμφωνώντας με τον *Rossi (1972)* και χωρίς να αμφισβητείται η σοβαρότητα του προβλήματος για ορισμένες τουλάχιστον περιπτώσεις θα πρέπει να τονισθεί ότι όταν η κατεύθυνση ενός προγράμματος μπορεί καθαρά να διαφοροποιηθεί απ' άλλες ταυτόχρονες και συγγενείς δυνάμεις ή όταν αυτές οι δυνάμεις είναι άσχετες τότε δεν υπάρχει ανάγκη για την κοινότητα σύγκρισης. Ακόμη σε μερικές περιπτώσεις θα είναι δυνατόν να χωρισθεί η πειραματική κοινότητα σε δύο ή περισσότερα τμήματα όπου θα εκτελεσθούν τελείως διαφορετικά προγράμματα, κάτι που επιτρέπει την σύγκριση και ταυτόχρονα ικανοποιεί τ' ανθρωπιστικά και πολιτικά επιχειρήματα.

Τα στοιχεία της αξιολόγησης είναι περιορισμένα και διαθέσιμα μόνο μετά την ολοκλήρωση κάθε φάσης

Είναι αυτονόητο ότι δεν είναι αρκετό για τον κοινωνικό λειτουργό να μπορεί απλώς να εκτιμήσει ότι ένα κοινοτικό πρόγραμμα —με τις τεράστιες κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συνέπειές του— πέτυχε ή δεν πέτυχε τους στόχους του. Αυτό που πραγματικά χρειάζεται είναι από την αρχή της εργασίας του να έχει συνεχή πληροφόρηση των κατευθύνσεων και αποτελεσμάτων έτσι ώστε να μπορεί ν' αποτρέψει μια ενδεχόμενη αποτυχία πριν να είναι πολύ αργά. Μάλιστα λαμβάνοντας υπ' όψη το στάδιο ανάπτυξης του επαγγέλματος να μπορεί ακόμη να εκτιμήσει ποια σημεία της επέμβασης

ήταν πιο επιτυχή, γιατί και τότε.

Έτσι, μόνο η εμπειρία θα μπορούσε να χρησιμεύσει σαν βάση για τον σχεδιασμό προγραμμάτων με περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας.

Είναι το πειραματικό μοντέλο από μόνο του αρκετό για την αξιολόγηση κοινοτικών προγραμμάτων;

Είναι το πειραματικό μοντέλο από μόνο του αρκετό για την αξιολόγηση κοινοτικών προγραμμάτων;

Έχει ήδη τονισθεί η υπεροχή αυτού του μοντέλου γενικά στην αξιολόγηση γιατί με τις ορθολογικές διαδικασίες του επιτρέπει σε σύγκριση μ' όλες τις άλλες μεθόδους μια πιο αντικειμενική και ασφαλή απόδοση ενός αποτελέσματος σε μια συγκεκριμένη επέμβαση. Τονίσθηκε επίσης ότι ο χαρακτήρας των κοινοτικών προγραμμάτων συχνά δημιουργεί προβλήματα που άλλοτε αντιμετωπίζονται και άλλοτε όχι.

Συνεπώς η προσέγγιση αυτή από μόνη της θεωρείται πια κατάλληλη στις εξής περιπτώσεις:

α. Όταν οι σκοποί είναι ή μπορούν να γίνουν σχετικά ξεκάθαροι ή όταν ένας απ' αυτούς αποκτά ιδιαίτερη σημασία.

β. Όταν το πρόγραμμα έχει τη μορφή επανειλημμένων τυποποιημένων επεμβάσεων μέσα σε μια σχετικά ελεγχόμενη κατάσταση.

γ. Όταν ένα πρόγραμμα χρησιμοποιείται σε μικρή κλίμακα σαν γενικό παράδειγμα της αποτελεσματικότητας ενός μεγαλύτερου και όταν υπάρχει άνεση χρημάτων και χρόνου. Πέρα αυτών των συνθηκών υπάρχει κίνδυνος για μικρά ή μεγάλα προβλήματα και το ενδεχόμενο αυτό στις σοβαρότερες ή σημαντικότερες περιπτώσεις απαιτεί την συνδρομή του λεγόμενου συστημικού μοντέλου.

Αυτό περιλαμβάνει την ιδέα ενός "συστήματος" και θεωρεί το πρόγραμμα σαν μια προσπάθεια ν' αλλάξει αυτό το "σύστημα". Είναι μια περιγραφική μέθοδος βασισμένη στην συνέντευξη και παρατήρηση. Σύμφωνα με τα λόγια των *Weiss* και *Rein* (1972) "όλη η διαδικασία το λάθος ξεκίνημα, η αλλαγή των στόχων... θα πρέπει να κατανοηθούν". Μόνο τότε μπορούμε να καταλάβουμε τι και πώς πραγματοποιήθηκε. Η περιγραφή θα συμπεριλαμβάνει τις πιέσεις που οδήγησαν στην επέμβαση, την περιοχή ενδιαφέροντος, τα σχετικά κοινοτικά συστήματα πριν την επέμβαση καθώς και τα χαρακτηριστικά αυτής και του νέου συστήματος και αυτό όχι μόνο σε σχέση με την επίτευξη ορισμένων στόχων αλλά και με την παρουσία ή όχι νεωτεριστικών αλλαγών. Υπάρχουν διάφορες καθοδηγητικές τεχνικές ως προς τα στοιχεία που θα πρέπει να συλλεχθούν όπως η ιστορική περιγραφή ή η αλληλεπίδραση των πολιτικών δυνάμεων. Αυτό το μοντέλο όταν συνδυάζεται με το πειραματικό επιτρέπει συνεχή πληροφόρηση σχετικά με την εξέλιξη του προγράμματος και είναι λιγότερο απειλητικό για το προσωπικό καθώς προσφέ-

ρει βοηθητικές οδηγίες μάλλον παρά κρίση τελικής αποτυχίας ή επιτυχίας. Επιπλέον επιτρέπει την θεωρητική ανάπτυξη της Κοινοτικής Εργασίας με την πληθώρα των περιγραφικών και αιτιολογικών στοιχείων που παράγει. Εξετάζοντας το έργο μέσα σ' όλο το περιεχόμενο (σαν σύστημα) επιτρέπει επίσης τον έγκαιρο εντοπισμό απροσδόκητων παρενεργειών. Βέβαια χαρακτηρίζεται από τη δυσκολία προσδιορισμού των ορίων των συστημάτων που ενδιαφέρουν τον ειδικό, πρέπει να αρχίσει παράλληλα με το πρόγραμμα, δεν δίνει συγκεκριμένες κατευθύνσεις ούτε περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία σύγκρισης του πειραματικού, παραμένει όμως —όταν χρησιμοποιείται με σύνεση— αναντικατάστατο συμπλήρωμά του με την ευλυγισία και τον ρεαλισμό που του προσδίδει.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- *ARMSTRONG 1979, “From evaluation, change and community work”.*
 - *FREEMAN and ROSSI and WRIGHT, 1979 “evaluating social projects”.*
 - *HAYER, 1965 “evaluating projects in LDCS”.*
 - *LONDON COUNCIL OF SOCIAL SERVICE (LCSS) 1978 “evaluation of community work”.*
 - *RIECKEN, 1965 “memorandum on program evaluation”.*
 - *ROSSI and WILLIAMS, 1972 “evaluating social programs”.*
 - *STANLEY, 1963 “quasi-experimental designs”.*
 - *WEISS and REIN, 1972 “evaluating action programs”.*
-